

2-TOM, 3-SON

TURLI TIZIMLI TILLARDA BIR VA IKKI KOMPONENTLI TURISTIK
TERMINLARNING TARKIBIY TUZILISHI

Islom Karimov nomidagi

Toshkent davlat texnika universiteti

Chet tillar kafedrası o'qituvchisi:

Imamova Gulchexra Zoirovna

Talaba: Olimova Moxinur

Annotation: So'z birikmasining leksik-frazeologik o'zgarishi ko'pincha erkin so'z birikmasining ma'no jihatdan o'zgarishi va frazeologik birlikning paydo bo'lishi bilan kechishi mumkin. Bu terminlar hosil bo'lishining eng mahsuldor usuli hisoblanadi. Hozirgi zamon tilshunosligida "birikma" va "so'z birikmasi" terminlari va bu terminlar bilan bog'liq tushunchalar ko'pincha bir-biridan farqlanmay, bir-biridan yetarli darajada chegaralanmay qo'llanadi. Hatto rus tilshunosligida so'z birikmasi nazariyasini ishlab chiqqan va bu sohada juda ko'p ilmiy tadqiqotlar olib borgan akad. V.V. Vinogradov o'zi ham ayrim hollarda "so'z birikmasi", keng ma'noda "birikma" shaklida qo'llaydi.

Key words: leksema, qo'shma so'z, komponent, termin, terminologiya, turizm, lug'at.

Tilshunoslikda bir komponentli leksemalar-monoleksemali, ko'p komponentli leksemalar-polileksemali deb yuritiladi. Bir komponentli terminlar tarkibiga ko'ra quyidagi guruhlarga ajratiladi:

- o'zak leksemali terminlar;
- sodda yasama (tarkibida o'zak va bir yoki bir nechta affikslarga ega bo'lgan terminlar);
- murakkab (tarkibida bittadan ko'p o'zak morfema terminlari);
- abbreviatura-qisqartma (tartibli terminlar).

O'zak terminlar deganda affikslarsiz leksik tuzilmalar, ya'ni leksema asosining so'z o'zagi bilan mos tushgan shaklida ifodalangan terminlar tushuniladi. B. Mengliyev, B. Bahriddinoyalarning "O'zbek tilining so'z tarkibi o'quv lug'ati" kitobida o'zbek tilida bunday leksemalar 79 ta, bu esa (o'zbek tilidagi tadqiq etilgan terminlarning umumiy sonini 30%)ni tashkil etadi (masalan: *chipta, gid, ovqa, kater, viza, ta'til, turizm yoki sayyohlik, terminal, bojxona*, va hokazo), <https://en.oxforddictionaries.com> manbasida berilgan ingliz tilidagi bunday so'zlar 121 ta, bu esa (ingliz tilidagi tahlil qilinadigan leksemalarning umumiy miqdoridan 33%)ni tashkil etadi (*flight (parvoz), journey (sayohat), steward (yo'l boshlovchi), alien (begona), transfer (transfer), track (trek), ticket (chipta), terminal (terminal), snack (gazak)* va hokazo). Shuni qayd etish lozimki, o'zlashgan monoleksemali

2-TOM, 3-SON

terminlar (murakkab – qo‘shma terminlardan tashqari), sodda (o‘zakli leksema) terminlarning guruhiga kiritilgan. Ma’lumki, o‘zak so‘zlar tilning asosiy lug‘at fondiga kiradi. Ular katta nominativ salohiyatiga ega bo‘ladi, u derivasiyaning turli mexanizmlari orqali amalga oshiriladi. O‘zak so‘zlarga noxiziqli (so‘z yasaliş) xususiyati xos bo‘lib, semantik so‘z yasaliş mexanizmi tufayli o‘zak so‘z o‘zining leksik-semantik variantlar bilan ifodalangan muayyan ma’nolari tizimini rivojlantiradi. O‘zbek tilidagi terminologiyaning o‘ziga xos jihati unda monoleksimali terminlarning juda ko‘p uchrashi bilan belgilanadi, bu chet tilidan kirgan o‘zlashmalar o‘zbek tili tarkibiy tuzilishiga kiritishga imkon beradi (hotel (*mehmonhona*), motel (*motel*), city (*shahar*), reseption (*qabulxona xodimi*); *penthaus* (*penxaus*); *apartament* (*kvartira, honadon*), *restaurant* (*restoran*)).

Affiksali tuzilmali hosila leksemalar. Ma’lumki, affiksali tuzilmalarga asosi o‘zak ildizli morfema va affikslarni o‘z ichiga olgan leksik birliklar kiradi. O‘rganilgan manbalar shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilidagi terminlarning umumiy sonidan 10%ni tashkil etuvchi 51 ta tadqiq etilgan birliklarning tarkibiy tuzilishiga ko‘ra, affiksali xususiyatiga ega. Bu o‘rinda 12 ta asosiy affikslarning qo‘llanishi kuzatiladi: -or, -al, -er, -ing, -ist, -ancy, -tion, -age, -ess, -ism, -ation, re- (*administrator* (*administrator*), *arrival* (*kelish*), *bearer* (*tashuvchi*), *boarding* (*bortga chiqish*), *excursionist* (*sayohatchi*), *stewardess* (*styuardessa*), *return* (*qaytish*), *rattler* (*qo‘zg‘atuvchi*), *package* (*paket*) va hokazo).

B. Mengliyev, B. Bahriddinovlarning “O‘zbek tilining so‘z tarkibi¹” o‘quv lug‘atida o‘zbek tilidagi leksemalarning ro‘yxatida 11% ga yaqin tahlil qilingan turistik terminlar, jami 19 tasi affiksali tarkibiy tuzilishiga ega va -li, -da, -chi, -gich, -ma, -siz, -im, -ing, -mi, -dir, -cha, -ish, ga, ser- affikslari bilan qo‘llangan. Masalan, *tushish*, *hammol*, *ketish*, *yo‘lboshlovchi*, *bojxona xodimi*, *yig‘ma karavot*, *so‘zlashgich* va hokazo.

O‘rganilgan manbalar shuni ko‘rsatadiki, rus tilidagi leksemalarning ro‘yxatidagi 11%ga yaqin birliklar sonidan, jami 49 ta leksema affiksali tarkibiy tuzilishiga hosila turistik terminlar. Bunda: -ств, -атор, -ин, -ист, -к, -н, -ис, -ост, -очн, -ил, -шик, -ив, -ан, -юш, -л, -ен, -ник, -ам, -уш, -ок, -ант, ви-, за-, об-, на-, от-, пере-, по-, при-, про-, раз-/рас, с- kabi affikslar qo‘llangan (*всадка* (*qo‘nish*), *достопримечательность* (*diqqatga sazovor joylar*), *носилиш* (*yuk tashuvchi*), *отправление* (*ketish*), *проводник* (*royezda yo‘lboshlovchi*), *таможенник* (*bojxona xodimi*), *судно* (*keta*), *разговорник* (*so‘zlashuv kitobi*), *прогулка* (*piyoda yurish*) va hokazo).

¹ Mengliyev B., Bahriddinova B. O‘zbek tilining so‘z tarkibi o‘quv lug‘ati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007. – 123 b.

2-TOM, 3-SON

References

1. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – Москва: Высшая школа, 1979. – 223 с.
2. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура: этнолингвистические исследования. – Москва: Индрик, 2007. – 599 с.
3. Xamrayeva Nilufar. (2024). SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE AND SOCIOCULTURAL ASPECT OF LANGUAGE. Innovations in Technology and Science Education, 2(17), 466–471. Retrieved from <https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/2368>
4. Xamrayeva, N. ., & Olimova , M. . (2023). SOTSIOLINGVISTIKA VA DIALEKTOLOGIYA. Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences, 2(6), 149–154. извлечено от <http://www.econferences.ru/index.php/tafps/article/view/4872>
5. Xamrayeva, N. ., & Olimova , M. . (2023). SOTSIOLINGVISTIKA VA DIALEKTOLOGIYA. Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences, 2(6), 149–154. извлечено от <http://www.econferences.ru/index.php/tafps/article/view/4872>

